

तत्रसामान्यतः कालस्यस्वरूपमत्रोच्यते उत्तराध्यायेतुविशेषतः गुणानां व्यतिकरोमहदादिपरिणामः तेनैवाक्रियतेयः सकालइतिविशेषः वक्ष्यतेचैकादशे गुणव्यतिकरः कालःस्वभावः सूत्रमेवचेति स्वतस्तुनिर्विशेषः अप्रतिष्ठितः काप्यपर्यवसितः आद्यंतशून्यइत्यर्थः एतदेवदर्शयितुमीश्वरः सृष्ट्यादितेननिमित्तभूतेनकरोतीत्याह पुरुषइति उपादीयतेनिमित्ततयास्वीक्रियतइतिउपादानम् सकालउपादानंनिमित्तंयस्मिंस्तम् आत्मानमेवविश्वरूपेणासृजत् स्वव्यतिरेकेणसृज्यस्याभावात् एतच्चवस्तुकथनमात्रंकालेननिमित्तेनचासृजदित्येतावदेवविवक्षितम् ॥ ११ ॥ स्वव्यतिरिक्तस्यसृज्याभावंदर्शयन् कालस्यसृष्टिनिमित्ततांदर्शयति विश्वमिति विष्णुमाययासंस्थितंसंहृतम् ब्रह्मतन्मात्रंसद्विश्वम् ईश्वरेणकर्त्राकालेननिमित्तेनपरिच्छिन्नंपृथक्प्रकाशितम् अव्यक्तामूर्तिः स्वरूपंयस्येति स्वतोनिर्विशेषतादर्शिता ॥ १२ ॥ अप्रतिष्ठितत्वंदर्शयितुंतत्का

मैत्रेयउवाच गुणव्यतिकराकारोनिर्विशेषोऽप्रतिष्ठितः ॥ पुरुषस्तदुपादानमात्मानंलीलयाऽसृजत् ॥ ११ ॥ विश्वंवैब्रह्मतन्मात्रंसंस्थितंविष्णुमायया ॥ ईश्वरेणपरिच्छिन्नंकालेनाव्यक्तमूर्तिना ॥ १२ ॥ यथेदानींतथाऽप्रेचपश्चादप्येतदीदृशम् ॥ सर्गो नवविधस्तस्यप्राकृतोवैकृतस्तुयः ॥ १३ ॥ कालद्रव्यगुणैरस्यत्रिविधःप्रतिसंक्रमः ॥ आद्यस्तुमहतःसर्गो गुणवैषम्यमात्मनः ॥ १४ ॥ द्वितीयस्त्वहमोयत्रद्रव्यज्ञानक्रियादयः ॥ भूतसर्गस्तृतीयस्तुतन्मात्रोद्रव्यशक्तिमान् ॥ १५ ॥ चतुर्थेन्द्रियःसर्गोयस्तुज्ञानक्रियात्मकः ॥ वैकारिकोदेवसर्गःपंचमोयन्मयंमनः ॥ १६ ॥ षष्ठस्तुतमसःसर्गोयस्त्वबुद्धिरुतःप्रभो ॥ षडिमेप्राकृताःसर्गावैकृतानपिमेशृणु ॥ १७ ॥

र्यविश्वप्रवाहस्याप्रतिष्ठामाह यथेदानीमस्तितथाऽप्रेपूर्वमप्यासीत् पश्चादपिभविष्यति एवंसामान्यतः कालंनिरूप्यविशेषतो निरूपयिष्यन्तन्निमित्तस्यसर्गस्यपूर्वोक्तानेवभेदाननुवदति सर्गइति यस्तुप्राकृतोवैकृतश्चसदशमः ॥ १३ ॥ तन्निमित्तमेवत्रिविधंप्रलयमाह कालेनैवकेवलेननित्यः प्रलयः द्रव्येणसंकर्षणाद्यादिनानैमित्तिकः गुणैः स्वस्वकार्यैरसद्भिः प्राकृतिकः तानेवसर्गान्प्रपंचयति आद्यइत्यादिनायावदध्यायसमाप्ति महतोलक्षणम् आत्मनोहरेः सकाशात्गुणानांवैषम्यमिति ॥ १४ ॥ अहमः अहंकारस्यतस्यलक्षणम् यत्रेति द्रव्यादयोवक्ष्यमाणान्नयः सर्गाः तन्मात्रोभूतसर्गः भूतसूक्ष्मसर्गइत्यर्थः द्रव्यशक्तिमान्महाभूतोत्पादकः ॥ १५ ॥ ज्ञानकर्मेन्द्रियात्मकश्चतुर्थः पंचमः वैकारिकः इन्द्रियाधिष्ठातारोदेवामनश्च ॥ १६ ॥ षष्ठस्तुतमसःपंचपर्वऽविद्यायाः अबुद्धिर्जीवानामावरणंविक्षेपश्चतां करोतीत्यबुद्धिरुत्तस्यमेतत्तः शृणु ॥ १७ ॥